

David Hume'da Kendilik İnşasında Öteki'nin Yeri

Kübra Çolak (Sorumlu Yazar) | 0000-0002-6372-2620 | kubracolak00@gmail.com

Öğretmen; Doktora Öğrencisi | Millî Eğitim Bakanlığı; İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı | İstanbul, Türkiye

ROR : 00jga9g46 ; 03a5qrr21

Sümeyra Turan | 0000-0002-8381-7539 | skoksal@nku.edu.tr

Araştırma Görevlisi | Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü | Tekirdağ, Türkiye

ROR : 01a0mk874

Öz

Bu çalışma, Aydınlanma dönemi filozofları arasında önemli bir yere sahip olan David Hume'un kendilik inşasına dair ortaya koyduğu görüşleri incelemeyi amaçlamaktadır. Filozofun temel amaçlarından birisi, ampirist geleneğe uygun olarak, insan doğasını anlamaya ve açıklamaya çalışmaktır. Diğer bir deyişle Hume, insan doğasını gözlem ve deneyimlere dayalı bir şekilde izah etmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda düşünür, öncelikle insan zihninin temel çalışma prensiplerini ele alır. Ardından bu prensipler doğrultusunda bir varlık olarak insanın duygu durumlarına dair genel bir yaklaşım ortaya koyar. Bu yaklaşıma göre duygular, nesne ve nedene ihtiyaç duyar. Bu nesne benlik; neden ise zihnin her türlü niteliğidir. İnsan zihni, deneyimlerin bir ürünü olarak şekillenir ve bu deneyimler, insanın kendiliğini oluşturan temel taşlardır. Hume'a göre, insanın duygusal yaşamı da bu deneyimlere dayalıdır. Duygusal deneyimler, nesnelere ve nedenlere bağlıdır, yani insanın iç dünyası ve kimliği dış etkenlere bağlı olarak gelişir. Öncelikle insanın kendisine ait duygular, sevinmesi veyahut üzülmesine sebep olur. Akabinde ise insanın bunları gören bir ötekine ihtiyacı olacaktır. Bunun nedeni de insanın toplumsal bir varlık olmasıdır ve kendilik inşası da ancak öteki'nin varlığıyla anlamlı hale gelecektir. Nitekim insan, eylemlerinde sosyal çevresini göz önünde bulundurur. Diğer bir deyişle kendiliğin inşasında insanın sosyal çevresini oluşturan öteki, güçlü bir zemine sahiptir. İnsanın duygularına ötekinin duyguları eşlik etmediğinde bu duygular da etki gücünü kaybedeceklerdir. Dolayısıyla insanın öteki'lere ihtiyacı vardır. Buradan hareketle çalışmada Hume'un düşünce dünyasında duygular ve duygulara bağlı olarak inşa edilen kendilikte ötekinin yeri ve önemi incelenecektir. Özellikle sevgi ve gurur duyguları ile bunların karşıtları üzerinden konu ele alınacaktır. Zira Hume, sevgi ve gurur gibi olumlu iki duygu ve bunların karşıtları olan nefret ve kendini küçük görme duygularının, insanın kendiliğini belirlediğini ve diğer insanlarla olan ilişkisini şekillendirdiğini düşünür. Bir kişi tek başına sevgi veya nefret duygusunu hissedemez; aynı şekilde bir şeyden gururlanmak veya kendini küçük görmek de mümkün değildir. İnsanın sahip olduğu şeylerin yanı sıra, başkalarının bu şeylere yönelik düşünceleri de önemlidir. Zira Hume'a kadar olumsuzlanan gurur gibi bir duyguya olumlu bir anlam yüklenerek yeniden bir anlam inşasına girişilmesi

incelemeye değer bir husustur. Şayet başkalarının düşünceleri bu denli önemliyse gurur, benliği olumlayıcı bir etkiye de sahiptir. Buradan hareketle bu çalışmamızda söz konusu bu olumlayıcı etkinin kişinin erdemli bir benlik tesis etmesindeki yerini de belirlemeye çalışacağız. Diğer bir deyişle gurura yüklenen olumsuz düşünceler bir kenara bırakılarak, bu duygunun erdemli bir ben üretmedeki yeri ve edeme teşvik etmedeki gücü incelenecektir. Diğer yandan insanı erdemli olmaya sevk edecek duyguların başında sevgi ve nefret gelir. Nitekim insan ötekiler tarafından sevilme ve benimsenme ister; bu noktada duyguların da birbiriyle olan bağı açığa çıkmaktadır. Öyle ki bir tarafta gurur, erdemli olmanın aracı olmakta, diğer tarafta insan sevgi duygusu için gururdan faydalanmaktadır. İlk bakışta paradoks gibi görünen bu durumun erdem üretmesi ve bunun kendilikle olan bağı çalışmamızın temel meselesidir. Söz konusu mesele, Humecu bir yaklaşımda duyguların erdemli bir kişilik ve kendilik inşasındaki rolünü ele alarak, bunun diğer insanlarla(öteki) olan ilişkisi üzerinden irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler

Felsefe Tarihi, David Hume, Gurur, Sevgi, Kendini Küçük Görme, Nefret, Kendilik.

Atıf Bilgisi

Çolak, Kübra – Turan Sümeyra. “David Hume’da Kendilik İnşasında Öteki’nin Yeri”. *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 10/1 (Haziran 2024), 1-23. <https://doi.org/10.32955/neu.istem.2024.10.1.01>

Geliş Tarihi	21.09.2023
Kabul Tarihi	27.03.2024
Yayın Tarihi	30.06.2024
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Yazar Katkı Düzeyleri	Sorumlu yazar Kübra ÇOLAK tarafından araştırma, çerçeve belirleme, yazım aşamaları gerçekleştirilirken, ikinci yazar Sümeyra TURAN tarafından literatür tarama, revizyon ve yazım aşamaları gerçekleştirilmiştir.
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

The Place of the Other in the Construction of Self in David Hume

Kübra Çolak (Sorumlu Yazar) | 0000-0002-6372-2620 | kubracolak00@gmail.com

Teacher; PhD Student | Ministry of National Education; İstanbul University, Institute of Social Sciences, Department of Philosophy and Religious Sciences | İstanbul, Türkiye

ROR : 00jga9g46 ; 03a5qrr21

Sümeýra Turan | 0000-0002-8381-7539 | skoksal@nku.edu.tr

Research Assistant | Tekirdağ Namık Kemal University, Faculty of Theology, Department of Philosophy and Religious Sciences | Tekirdağ, Türkiye

ROR : 01a0mk874

Abstract

This study aims to analyze the views of David Hume, a prominent figure among Enlightenment philosophers, on the construction of the self. The philosopher's primary goal is to comprehend and elucidate human nature within the empiricist tradition, relying on observation and experience. In other words, Hume aims to explain human nature based on observation and experience. For this purpose, the philosopher first deals with the basic working principles of the human mind. Then, in line with these principles, he presents a general approach to human emotions as a being. According to this approach, emotions need an object and a cause. This object is the self; the cause is all kinds of qualities of the mind. The human mind is shaped as a product of experiences, and these experiences are the cornerstones of the human self. According to Hume, human emotional life is also based on these experiences. Emotional experiences depend on objects and causes, that is, the inner world and identity of man develop depending on external factors. Firstly, one's own emotions cause one to be happy or sad. Subsequently, the human being will need an "other" who recognizes them. The reason for this is that man is a social being and the construction of the self will only become meaningful with the existence of the other. Human beings consider their social environment in their actions. In other words, the other, which constitutes the social environment of the human being, has a strong basis in constructing the self. When the emotions of the human being are not accompanied by the emotions of the other, these emotions will lose their power of influence. Therefore, human beings need others. From this point of view, this study will examine the place and importance of the other in Hume's thought on emotions and the self-constructed depending on emotions. In particular, the subject will be discussed through the emotions of love and pride and their opposites. Hume thinks that two positive emotions such as love and pride and their opposites, hatred, and humility determine the self and shape one's relationship with other people. A person cannot feel love or hatred on his own; likewise, it is impossible to be proud of something or despise oneself. In addition to the things one possesses, the opinions of others about these things are

also important. The fact that an emotion such as pride, which was negated until Hume, is given a positive meaning and new construction of meaning is a matter worth examining. If the opinions of others are so important, pride also has a self-affirming effect. Therefore, in this study, we will try to determine the place of this affirmative effect in the establishment of a virtuous self. In other words, by leaving aside the negative thoughts attributed to pride, the place of this emotion in producing a virtuous self and its power to encourage virtue will be examined. On the other hand, love and hatred are the primary emotions that will lead people to be virtuous. People want to be loved and adopted by others; at this point, the interconnectedness of emotions is revealed. Such that, on the one hand, pride is the means of being virtuous, and on the other hand, people utilize pride for the feeling of love. The main issue of our study is the production of virtue in this situation, which seems like a paradox at first glance, and its connection with the self. The issue in question will be analyzed through its relationship with other people by considering the role of emotions in the construction of a virtuous personality and self in a Humean approach.

Keywords

History of Philosophy, David Hume, Pride, Love, Humility, Hatred, Self.

Citation

Çolak, Kübra – Turan Sümeyra. “The Place of the Other in the Construction of Self in David Hume”. *The Journal of Near East University Islamic Research Center* 10/1 (June 2024), 1-23. <https://doi.org/10.32955/neu.istem.2024.10.1.01>

Date of Submission	21.09.2023
Date of Acceptance	27.03.2024
Date of Publication	30.06.2024
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Author Contribution Levels	While the research, framework determination and writing stages were carried out by the corresponding author Kübra ÇOLAK, the literature scanning, revision and writing stages were carried out by the second author Sümeyra TURAN.
Conflicts of Interest	The authors have no conflict of interest to declare.
Grant Support	The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Giriş

Çağımızda kendini gerçekleştirme, bireysel gelişim, kendilik inşası gibi kavram ve konular özellikle psikoloji ve felsefede oldukça yoğun şekilde işlenmektedir. Kendini inşa etme eylemi ve bunu destekleyen diğer kavramlar, kişinin kendine dair tasavvurunun oluşumuna katkıda bulunur. İnsanın kendine dair tasavvur geliştirmesi ise kendisini öteki'nden ayırt edeceği bilinç sayesinde gerçekleşmektedir. Bireyin kendi benliğiyle ilgili farkındalığı, insan öznelliğinin temel yapı taşlarından birini oluşturmaktadır. Bu farkındalık, bireyin kendi varlığına dair bilincini içerir ve bu bilinç temelinde eylemlerini şekillendirir. Kendilik bilinci, Fransız, Alman ve İngiliz felsefesinde olduğu gibi, aynı zamanda İslam düşünce geleneğinde de ahlaki davranışın temellendirilmesi bağlamında ele alınmıştır. Bu konuya olan ilgi, modern düşüncenin etkilerini hala barındıran kavramsal çerçevelerle şekillenmiş olup, günümüze kadar süregelmiştir. Kendilik bilinciyle ilgili geniş bir literatür mevcut olup, bu alandaki çalışmaların analizi, bu makalenin sınırlarını aşacaktır. Ancak özetle literatürde, bireyin kendilik bilinci üzerindeki etkilerini, kültürel ve toplumsal faktörleri, tarih boyunca evrimini ve felsefi düşüncelerdeki çeşitli yaklaşımları inceleyen bir dizi önemli çalışma bulunduğunu söylememiz mümkündür.¹

Toplumsal bir varlık olan insanın kendini inşa edebilmesi için öteki'nin varlığı gereklidir. Zira insan, içerisinde bulunduğu sosyal çevreyi göz önünde bulundurarak eylemlerini gerçekleştirir. Kendilikle öteki arasındaki ilişki sıradan değil, aksine entelektüel ve felsefi derinliği haiz çok yönlü bir yapıya sahiptir. Aydınlanma filozoflarından David Hume (1711-1776), *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme* adlı baş yapıtında, her bilimin insan doğasıyla bir ilişkisi olduğunu, insandan uzak görünen Matematik, Fizik ve Doğal Din'in dahi bir şekilde insan bilimine bağlı olduğunu ve hepsinin yolunun insanı tanımaktan geçtiğini belirtir.² Ayrıca kendilik algısında duyguların önemini şu şekilde anlatır:

Benlik dediğim şeyin en yakınına girecek olur-sam, her zaman sıcaklık; ya da soğukluğun, ışık ya da gölgenin, sevgi ya da nefretin, acı ya da hazzın şu ya da bu tikel

¹ Efil Şahin, "Kendini 'Öteki'nde Fark Etmek: Ben-Öteki İlişkinin Felsefi Uzantıları", *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 5/2 (2016), 51-66; Enes Dağ, "Spinoza'nın Bilinç Teorisi: 'Fikrin Fikri', Bilinçte Derece Farkları Ve 'Kendilik Bilinci'", *Hitit İlahiyat Dergisi* 21/2 (Aralık 2022), 885-920; Ayşe Gül Çıvgın, "Locke'da Kişisel Özdeşlik: Kendilik, Bilinç Ve Hafıza", *Kayı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi* 18/2 (Eylül 2019), 374-390; Zübeyir Ovacık, "İbn Sînâ Ve Descartes'da Zihnin Kendini İdraki Olarak Ben İdraki" *Ekev Akademi Dergisi* 6 (2016), 713-728; Ramazan Turan – Sümeyra Turan, "Kendilik Bilinci Bağlamında İbn Bâcçe'nin Tedbîrî'l-Mütevahhid Kavramı İle F. H. Bradley'in Kendini Gerçekleştirme [Self-Realisation] Kavramları Üzerine Bir İnceleme", *Mevzu - Sosyal Bilimler Dergisi* 7 (Mart 2022), 175-194; Nazım Sarıkaya, "Hegel'in Kendilik Bilinci Kavramıyla Komediye Yönelik Okuma Modeli", *Tiyatro Eleştirmenliği Ve Dramaturji Bölümü Dergisi* 36 (2023), 63-90; Emrullah Kılıç, "İskoç Aydınlanmasında "Ben ve Başkası" İlişkinin Yeni Düzeni: Nezaket", *Felsefe Dünyası* 77 (2023), 112-139.

² David Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, Çev. Ergün Baylan (Ankara: Bilgesu Yayıncılık, 2020), 12.

algısına çarparım. Hiçbir zaman benliğimi bir algı olmaksızın yakalayamam ve hiçbir zaman algıdan başka bir şey gözleyemem.³

İnsan doğasını anlama konusunda önemli bir yere sahip olan duygular, öteki olmaksızın açıklanamayacaktır.⁴ Duygularımız yalnızca psikoloji için değil, aynı zamanda metafizik ve etik gibi temel felsefi alanlar açısından da önemlidir. Kendiliği ve kimliği oluşturmada önemli bir yeri olan duyguları ve onların nasıl oluştuğunu kavramak, kendiliği inşa etme sürecinin nasıl gerçekleştiğine de ışık tutacaktır.

Hume, gurur, kendini küçük görme, sevgi ve nefret gibi duygulara odaklanarak, kendimiz ve başkaları hakkında oluşturduğumuz anlayışları açıklamak için bu duyguların gerekliliğine vurgu yapar. Ve bu duyguları insan ilişkilerinin derinliklerine inerek, duygusal etkileşimlerin anlamını geniş bir bağlamda değerlendirir.⁵ Buradan hareketle çalışmada Hume'un düşünce dünyasında duygular ve duygulara bağlı olarak inşa edilen kendilikte ötekinin yeri ve önemi ele alınacaktır. Ötekiyle olan bu ilişki ele alınırken Hume'un, kendisine kadar olumsuz olarak görülen gurura olumlu bir anlam yüklemiş olması dikkat çekicidir. Şayet başkalarının düşünceleri bu denli önemliyse gurur, benliği olumlayıcı bir etkiye de sahiptir. Bu makalede bu olumlayıcı etkinin kişinin erdemli bir benlik tesis etmesindeki yeri önemli bir zemin teşkil etmektedir. Diğer bir deyişle gurura yüklenen olumsuz düşünceler bir kenara bırakılarak, gururun erdemli bir ben üretmedeki yeri ve erdeme teşvik etmedeki gücü incelenecektir. Aynı şekilde sevgi ve nefret de insanı erdemli olmaya itecek olan duygulardır. Nitekim insan ötekiler tarafından sevilme ve benimsenmek ister. Dolayısıyla bu makalede Humecu yaklaşımda duyguların erdemli bir kendilik inşasında oynadığı kilit rol ve bunun diğer insanlarla yani ötekiyle olan ilişkisine yer verilecektir. Bu minvalde çalışma öteki, sevgi ve gurur üzerinden erdemli bir kendilik inşasıyla şekillenecektir.

Felsefe tarihinde Platon ve Aristoteles'e atfen insanın tabiatı itibarıyla yalnız yaşamaya uygun bir varlık olmadığının aksine toplumsal bir varlık olduğunun altı çizilir. İnsanın toplumsal varlık olduğu önermesi sadece ilk çağ ve orta çağda değil yeni ve yakınçağda da birçok düşünür tarafından kabul edilmiştir. Bu açıdan bakıldığında insanın iyi-kötü olmasının zemininde de toplumsal bir varlık olması önem kazanmaktadır. Nitekim insanın tek başına iyi ve yahut kötü olması beklenemez. Bu iyilik ve kötülüğün etkilediği bir şeye daha ihtiyacı olacaktır. Nitekim eylem olmadan erdem olamaz, başkası yokken de anlamlı bir eylem gerçekleştirmek mümkün olmaz. Söz gelimi bir insanın cömert olabilmesi için hem malı olmalı hem de malını infak edeceği/eylemde bulunacağı başkalarının varlığı olması gerekir. Bunların var olması ise insanın nihai mutluluğu için önem arz etmektedir. Aynı şekilde davranış ve tavırları ancak başkasına karşı olduğunda anlam kazanacaktır.

³ Hume, İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme, 174.

⁴ Hume, İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme, 225.

⁵ Donald Cameron Ainslie, Self, Sympathy, And Society In Hume's Treatise Of Human Nature (Pensilvanya: University Of Pittsburgh, Faculty Of Arts And Sciences, Doktora Tezi, 1996), 106.

Kendi başına kaldığında ise bunların bir önemi olmayacaktır. Nitekim zaten kimsenin kalbini kıramayacak, kimseye karşı hata ve kusurda bulunamayacak, başkalarıyla ilişkisinde bir acıyla karşılaşmayacaktır. Bununla birlikte insan tabiatı gereği yardımlaşmaya, dayanışmaya muhtaçtır. İnsan diğerleriyle birlikte işlerini yürütebilir ve kendisinin yapamayacağı şeyleri başkası aracılığıyla tedarik edebilir. Hal böyleyken yalnız kaldığında yine bunlara ihtiyacı olacaktır. Bu konuda insanlığı, bir bedene benzetirler.⁶ Nasıl ki bir beden organların tam ve sağlıklı olmasıyla yaşamını idame ettirebilirse aynı şekilde insanlar da birbirlerinin ihtiyaçlarına yardımcı oldukları takdirde sağlıklı bir beden gibi olup yaşamlarını idame ettirebilirler. Ayrıca insanın hatalarını bilebilmesi için de başkalarına ihtiyacı vardır. Özellikle iyi bir arkadaşın ilk görevi, dostunun kusurlarını kendisine söylemek ve onlardan kurtulması için yardım etmektir. Aynı şekilde insanlar arasında sevginin varlığı da adaletin yerini tutar. Nitekim sevginin olduğu yerde insanlar birbirlerine zaten adaletli davranacaklardır. Bununla birlikte bazı düşünürlerin insan kelimesinin kökeninde unutmak değil, ünsiyet olduğunu söylerler.⁷ Bunun temelinde ise yine toplumsallık ve sevgi yer almaktadır. Ayrıca toplumdaki kötü insanların bile insana katacak çok şeyi olabilir. Söz gelimi tahammül etmek, sabretmek, tecrübe kazanmak veya aynı kötü davranışı yapmamak gibi. Ayrıca insan, toplumdaki uzaklaşsa dahi toplumun ona verdiği birikimden uzaklaşmaz. Bu birikim dil ya da toplumun eskiden beri getirdiği tecrübeler gibi daha soyut şeyler olabileceği gibi, kendisinin yapamayacağı maddi şeyler de olabilir.

Türkçe literatürde yapılan çalışmalar; duygu-düşünce ilişkisinin insan doğasında temellendirilmesi, kendiliksiz bilincin imkanı, kendilik ve zaman idelerinin uzlaştırılması, Hume'un insan doğası anlayışı, insan doğasının evrenselliği temelinde ahlak problemi ve sevgi ve nefretin deneysel olarak araştırılması gibi konuları ele almaktadırlar. Bu çalışmanın çıkış noktası ise erdemli bir benlik tasavvurunda ötekine duyulan ihtiyaç ve bu ihtiyacın şekillenmesinde gurur ve sevgi gibi duyguların kapladığı yeri incelemektir. Yaptığımız literatür taramasında meselenin bu yönüyle ele alındığı Türkçe bir esere rastlamamış bulunuyoruz. Dolayısıyla çalışmamız bu yönüyle Türkçe literatüre mütevazı bir katkı sağlayacaktır.

David Hume, insan zihninin tüm algılarını *izlenim* ve *tasarım* olarak ikiye ayırır. Düşünür, zihinde imgesi güçlü olan algılara *izlenim*, daha soluk/zayıf olan algılara ise *tasarım* adını verir. Dolayısıyla izlenim ve tasarım arasındaki fark, algılanmalarındaki kuvvet ve canlılık derecesinde yatmaktadır.⁸ Ayrıca Hume'a göre algılarımızın birbiriyle kurduğu ilişki rastlantısal değildir. Nitekim algılarımız benzerlik, zaman-mekan sürekliliği ve neden-sonuç olmak üzere üç nitelikle birbirine bağlanır.⁹ Hume, bilginin kaynağı konusunda

⁶ Farabi, *Medinetü'l-Fazıla*, Çev. Seyfi Say, (İstanbul: Kurtuba Yayınları, 2012).

⁷ Nasiruddin Tusi, *Ahlak-ı Nasri*. (İstanbul: Litera Yayınları, 2004), 252-253.

⁸ Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, 17.

⁹ Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, 22.

deneyci teoriyi ve Berkeleyci anlayışı kabul etmektedir.¹⁰ Bu açıdan bakıldığında Hume için izlenimler dış duyum ve iç duyum izlenimi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Birincisi, “ruhta bilinmeyen nedenlerden” ikincisi ise büyük ölçüde tasarımlardan türetilmektedir. Tasarımlardan türetilen iç duyum izlenimleri, duyulara çarparak sıcak-soğuk, zevk-acı gibi şeyleri algılamamızı sağlamaktadır. Zihnimiz bu izlenimlerin, ortadan kaybolduktan sonra zihinde kalan ve tasarım adı verilen bir suretini çıkarmaktadır.¹¹ Roderick Milton Chisholm (1916-1999), Hume'a ait bu tasnifin genel bir deneyim değil yalnızca kişisel bir deneyim olduğunu ifade ederken Robert Jerold Clack ise, bu deneyimlerin bireysel tecrübe olduğunun altını çizmektedir.¹²

Düşünür tüm bu tasnifin neticesinde ulaştığı duygu dünyasında bize insanın doğasının nasıl gerçekleştiğini çarpıcı bir şekilde ortaya koymaktadır. Duygu dünyasını inşa ederken en temel paradigmatik yaklaşımın temelinde öteki kavramının temellendirilmesi yatmaktadır. Her ne kadar Chisholm ve Clack gibi düşünürler, Hume'a ait yukarıdaki tasnifin genel bir deneyimden öte yalnızca kişisel bir deneyim olduğunu ifade etse de kendilik bilincine dair ortaya koyduğu teoride ötekinin temellendirilmesinin anlaşılması ancak bu tasnif üzerinden mümkündür. Bu nedenle çalışmamızın birincil amacı halen etkinliği devam eden bu tasnife dayalı kendilik bilincinin öteki üzerinden nasıl temellendirildiğini göstermek; ikincil amacı ise konunun salt bir psikoloji alanı dışında teorik felsefe ve etik bağlamında kayda değer bir yerinin olduğunu göstermektir.

Çalışma üç temel bölüm içermektedir.: Duygular, Hume'un Deneyleri, Kendilik İnşası'nda Öteki'nin Yeri. Duygular başlığı altında sevgi, gurur ve bunların nedenleri; ikinci başlık altında Hume'un yaptığı deneylerle bu duygular ve ötekiyle olan ilişkiyi açığa çıkarması; üçüncü başlık altında bunların geçiş gösterdiği ötekiyle ilişki ve bu ilişkinin neticesindeki erdemli bir kendilik inşası konu edinilecektir.

1. Duygular

Gilles Deleuze, *Ampirizm ve Öznellik* adlı eserinde Hume için iki çift duygunun temel olduğunu şu şekilde açıklar: “Hoş ya da tatsız duygu, ben idesini ürettiğinde kibir ve alçakgönüllülük, bir başkasının idesini ürettiğinde ise sevgi ve nefret.”¹³ Bütün insanlarda bulunan bu duyguların tanımları ve ne şekilde ortaya çıktıklarına dair genel bir kabulün bulunmadığını söyleyen Hume, gurur-kendini küçük görme ile sevgi-nefret arasında büyük bir benzerlik bulunduğundan bahseder. Söz konusu benzerliği Hume şu şekilde ifade eder:

¹⁰ Ahmet Erhan Şekerci, *Gazzâlî Ve David Hume'da Nedensellik Ve Mucize* (İstanbul: Fotografika Yayıncılık, 2011), 109.

¹¹ Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, 20-21.

¹² R. Jerold Clack, “Chisholm And Hume On Observing The Self”, *Philosophy And Phenomenological Research* 33/3 (1973), 341.

¹³ Gilles Deleuze, *Ampirizm Ve Öznellik*, Çev. Ece Erbay (İstanbul: Norgunk Yayıncılık, 2021), 145.

Gurur ve kendini küçük görmenin dolaysız nesnesinin benlik ya da düşüncelerinin, eylemlerinin ve duyularının yakından bilincinde olduğumuz kişinin kendisi olması gibi, sevgi ve nefretin *nesnesi* de tasarım, eylem ve duyularının bilincinde olmadığımız bir başka kişidir. Bu deneyimle yeterince açıktır. Sevgi ve nefretimiz her zaman bizim dışarı olarak algıladığımız bir varlığa yöneliktir; *öz-sevgiden* söz ettiğimiz zaman, bu doğru bir anlam ifade etmez ve ayrıca ürettiği duyumun bir arkadaş ya da eş tarafından uyarılan o narin heyecanla ortak hiçbir şeyi yoktur. Nefret açısından da durum aynıdır. Kendi hatalarımız ve budalalıklarımız tarafından küçük düşürülebiliriz; ama hiçbir zaman başkalarının incitmeleri dışında bir öfke ya da nefret duymayız.¹⁴

İnsandaki mükemmele ulaşma arzusu, gururu inşa eder. Kişinin güzelliği veya güzel olana sahip/yakın olması gururlanmasına; çirkinlik veya çirkin bir şeye sahip olmak ise kendini küçük görmesine yol açacaktır. O halde gurur ve kendini küçük görme için nesne ve nedene ihtiyaç vardır. Bunların nesnesi *benlik*, nedeni ise zihnin her türlü niteliğidir. Gurur ve kendini küçük görme, karşıt olmalarına rağmen nesnelere aynıdır: Ben. Kendimize ait olan duyguların az ve yahut çok üstünlük verici olmasına göre ikisinden birini hissederiz: “ya gururla neşeleniriz ya da kendimizi küçük görüp kederleniriz.” Diğer bir deyişle Hume’a göre tutkuların uyarılması, her zaman benliğin göz önünde tutulmasıyla mümkündür. Hume, gururun nedenlerinden bazılarını ise şöyle sıralar: Ülke, aile, çocuklar, ilişkiler, zenginlikler, evler, bahçeler, atlar, köpekler, giysiler, güzellik, güç, çeviklik, beceri, ustalık, iyi bir çevre, zekâ, sağduyu, irfan, cesaret, adalet ve dürüstlük.¹⁵ Bunlar olumlu olduklarında hem gurura hem de hazza yol açarken, olumsuz olmaları ise hem kendini küçük görmeye hem de acıya yol açacaktır. Yani hoş bir duygu veren ve benlikle ilişkili olan tutkular gururu, rahatsız edici olanlar ise kendini küçük görmeyi ortaya çıkarır. Söz gelimi bize ait güzel bir ev haz ve hoşnutluk aracılığıyla gurur üretirken, kaza sonucu bu evin çirkinleşmesi acı vererek kendini küçük görmeyi üretecektir.¹⁶

Sevgi ve nefret duygularına geldiğimizde ise Hume bu tutkuların tanımını yapmanın mümkün olmadığını öne sürer. Zira bu tutkular herhangi bir karışım veya bileşim olmadan yalın bir izlenim üretirler. Ayrıca bu tutkular genel duygu ve deneyimimiz sayesinde yeterince bilindiği için de onların doğa, neden ve kökenlerinin betimlenmesi Hume zaviyesinden bakıldığında gereksiz bir çaba olacaktır.¹⁷ Akıl, insanda bir obje hakkında sevgi ya da nefret tutkusunu oluşturmaktadır.¹⁸ Düşünürü göre tutkunun nesnesi dendiğinde benliğimize ilişkin algı kastedilirken; tutkunun nedenlerinden kasıt ise onu uyaran etmendir.¹⁹

¹⁴ Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, 225.

¹⁵ Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, 192-194.

¹⁶ Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, 199.

¹⁷ Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, 224-225.

¹⁸ Mustafa Yıldırım, “David Hume’un Ahlak Felsefesi”, *Felsefe Dünyası* 3 (Mart 1992), 67.

¹⁹ Erol Taşkın, *David Hume’da İnsan Doğası* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,

Sevgi ve nefret tutkularının nesnesi bir başka kişi iken, gurur ve kendini küçük görmenin nesnesi ise benliktir. Ayrıca Hume'a göre nesne, tutkuların nedeni değildir. Bir başka ifade ile nesne, tek başına tutkuları uyarmak için yeterli değildir. Dolayısıyla sevgi ve nefret tutkuları göz önüne alındığında, nesneden farklı bir nedenin varlığı zorunlu olmaktadır. Hume'a göre sevgi ve nefretin nedenleri çok çeşitlidir. Erdem, bilgi, zeka, sağduyu, iyi huy gibi nitelikler sevgi ve saygı üretirken, karşıt nitelikler ise nefret ve kendini küçük görmeyi üretmektedir. Hume, bedensel başarıların ve dışsal üstünlüğün ve bunların karşıtlarının da sevgi ve nefret tutkularına yol açtığını ifade etmektedir.²⁰

Hume'un bu ifadeleri birini nedensiz sevmemizin mümkün olup olmadığı sorusunu zihnimize getirmektedir. Bir insanı yahut da bir nesneyi sevmemizin muhakkak bir nedeni var mıdır? Nedensiz sevmek mümkün müdür? şeklindeki sorulara Hume'un yanıtı elbette mümkün olmayacağı yönündedir. Ancak bir kişiyi veya bir nesneyi bedensel başarı ya da dışsal üstünlük sebebiyle seviyorsak, o halde o kişi veya nesne bu niteliğini kaybettiği anda sevmeyi durdurmamız gerekmektedir. Her ne kadar vakıya böyle olmasa da insanlar bedensel başarı ya da dışsal üstünlük sebebiyle sevdikleri kişi veya nesneyi bu niteliklerini kaybetse de sevmeye devam ederler. Ancak Hume zaviyesinden bakıldığında, bu durum, o kişiyi veya nesneyi sevmenin bizde bıraktığı etkiyi sevmemiz dolayısıyla mümkün görünmektedir. Aynı şekilde bir neden olmadan gurur da duyamayız. Bu noktada sevgi ve gurur arasındaki bağ da ortaya çıkmış olur. Nedensiz sevmeyiz çünkü bir şeyi sevmek için onunla gurur duyacak bir nedene ihtiyacımız vardır. Bu nedenler ortadan kalktığında devam eden o gururun yaşattığı etkilerdir. Diğer bir deyişle bizde bıraktığı gururun etkisinden dolayı hala sevmeye diğer tarafta da bu sevgiden dolayı da gurur üretmeye devam ediyoruzdur.

Hume için tutkuların nedeni ve nesnesi olmak zorundadır. Yukarıda da ifade edildiği gibi nedenler birden fazla olabilmektedir. Fakat tutkuların benin dışında bir nesnesi vardır: öteki. Öteki ise kendilik inşasında güçlü bir zemin teşkil etmektedir. Bu çalışmada kendilik inşasını erdem üzerinden olumlu bir okuma ile ele almaktayız. Empirist geleneğin bir düşünürü olarak Hume, sevgi ve nefret konusundaki iddialarını yaptığı deneyler üzerinden açıklamakta ve böylece iddialarına bilimsel bir gerçeklik statüsü kazandırmaktadır. Kendilik inşasına değinmeden önce Hume'un ötekiyle ilgili ortaya koyduğu deneyleri ele almamız gerekmektedir.

2. Hume'un Deneyleri

Hume, ortaya koyduğu açıklamaların herhangi bir kuşkuya yer vermemesi için, deneylerle tutkuların doğasını izah etmeye çalışır. Bir empirist olarak oldukça kurgusal bir yaklaşım sergilese de, günümüz modern deneysel psikoloji ve psikiyatri için öncü nitelik taşıyan bu yaklaşımın oldukça önemli olduğunu düşünüyoruz. Düşünür söz konusu bu

Doktora Tezi, 2018), 46.

²⁰ Hume, İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme, 225.

deneylerin, bizatihi kendisiyle arasında herhangi türden bir dostluk veya düşmanlık ilişkisi olmayan biriyle yapıldığını varsaymaktadır. Deney esnasında kendisinin, gurur ya da kendini küçük görmenin nesnesi olurken, diğer kişinin ise sevgi ve nefretin nesnesi olduğunu belirtmektedir.²¹ Hume bu düşüncesini yaptığı sekiz deney ile ispatlamaktadır. Bu deneyler şu şekildedir:

Birinci deneye göre; kendisiyle arasında herhangi türden bir dostluk veya düşmanlık ilişkisi olmayan biriyle birlikteyken, herhangi bir tutku durumunun aralarında olmadığı bir nesne, sözgelimi bir taş yerleştirilmesi durumunda, bu nesne veya taş dört tutkudan (gurur, kendini küçük görme, sevgi ve nefret) hiçbirini oluşturmayacaktır. İkinci deneye göre; her iki ilişkiden de yoksun bir nesne tutku oluşturamayacağı için nesneye ilişkilerden yalnızca biri verilmektedir. Ancak, nesne ile kişi arasında bir bağlantı olmadığı için bu durumda da dört tutkudan hiçbiri oluşmayacaktır. Hume bu durumu şu şekilde ifade eder: “Tutkudan bağımsız olarak bir acıya ya da bir hazza neden olmayan önemsiz ya da sıradan bir nesne, hiçbir zaman özelliği ya da diğer ilişkileri yoluyla gurur ya da kendini küçük görme, sevgi ya da nefret duygularını üretmeyecektir.” Üçüncü deneyde; tasarımların ilişkisinin tek başına bu duyguları oluşturamayacağını söyleyerek deneye başlayan Hume, hoş veya rahatsız edici olsa da bir ilişki bağı olmayan bir nesnenin durumunu incelemektedir. Hume’a göre bu nesnenin, ilişkilerden sadece birini taşıdığı için yerleşik bir tutku çıkarması mümkün değildir. Dördüncü deneyde; bir nedenin varlığının zorunluluğundan dolayı aklın, deney olmaksızın “çifte bir ilişkisi olan her şeyin zorunlu olarak bu tutkuları uyarması gerektiğine ikna” edebileceği düşüncesiyle nesne olarak erdemi seçen Hume, erdemle benlik arasında bir ilişki kurmaktadır. Hume bu deneyde, erdemin “çifte bir ilişkisi olduğu” gurur tutkusunu oluşturduğu sonucuna varmaktadır. Hume, beşinci deneyinde; nesnelere ve tutkulara farklı konumlara yerleştirmekte ayrıca karşısındaki kişiyle de arasında bir kardeşlik/baba-oğul/ dostluk türünden bir bağ olduğunu varsaymaktadır. Bu durumda deney yapıldığında ise izlenimin hoş ya da rahatsız edici olmasına göre izlenimin nedeni olan kişiye yönelik sevgi veya nefret tutkusu oluşmaktadır. Altıncı deneyde, deneyi tersine çevirerek kanıtlarını güçlendiren Hume, bir kişide gurur, kendini küçük görme, sevgi ve nefret tutkularının, kendisine yakın olan birinin erdem ya da erdemsizliği ile oluştuğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte Hume, kişinin kendi erdem veya erdemsizliğinin bu tutkulara sebep olmayacağını altını çizmektedir. Hume düşüncesini güçlendirmek için yedinci deneye geçer. Bu deneye göre hissedilen duygular, sadece kendi sınırları içinde kalmaz, çoğu zaman sevilen ya da nefret edilen kişinin etrafındaki ilişkilere, dostluklarına da yayılır. Diğer bir deyişle bir kişi ile yaşanan olay, onun etrafındakilere karşı da sevgi ya da nefret duygusuna geçiş yaptırabilir. Son olarak Hume, sekizinci deneyde, “gurur ve kendini küçük görme nedeninin kendisi bir başka kişiye yerleştirildiği zaman bir

²¹ Hume, İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme, 227.

kuraldışına izin vermeliyim” diyerek ayrıca bu kuraldışı olma durumunun bir açıdan kuralın doğrulanışı olduğunu vurgulamaktadır.²²

Dolayısıyla duygular, insan fiillerine motivasyon oluşturmada oldukça güçlüdürler. Toplumsal bağımlılık Hume'a göre kötülük, kıskançlık ve nefretten uzak, erdemle yönetilen ve olumlu sonuçlar üreten iyimserliği temsil etmektedir. Dolayısıyla başkalarının onayı bizi yıkıcı bir yola sokmaz, aksine kişilik üzerinde yapıcı bir etkisi vardır.²³ Erdem, başkalarının attığı değere kaçınılmaz olarak bağlıdır. Zira erdem, diğer insanların sahibini değerli kıldığını düşündüğü niteliklidir. Bu yüzden Hume'un erdemi gurur, kötülüğü ise kendini küçük görmeye dönüşümlü olarak kullandığı söylenebilir.²⁴ Kişinin erdemlerini başkalarının fark etmesi hem onların saygısını hem de gururu garanti eder. Nitekim insan, başkalarından olumlu dönüş aldığı anda gururlanır.²⁵ Aynı şekilde, gururun nesne olarak bir benliğe sahip olduğunu da kabul ettiğimizde henüz *benim benliğim olmayan ama gelecekte o benliğe dönüşmeyi umduğum* hayali bir benliğe şahit oluruz. Bu anlamda gurur Hume'un nosyonunda, kişisel gelişim için güçlü bir yer teşkil etmektedir.²⁶ Bu noktada duyguların öteki ile etkileşimi neticesinde nasıl kendilik inşa ettiğini ele alabiliriz.

3. Kendilik İnşasında Öteki'nin Yeri

Ben, herhangi bir 'yabancı' nesneyle ilişkisiz olarak bir 'hiç'tir.²⁷ Zira öteki olmadan yaşanan zevkin hazzı azalır; acı ise öteki olmadan dayanılmaz hale gelir. Bundan dolayı gurur, hırs, merak, sevgi, nefret, intikam gibi tutkuların harekete geçirici ilkesi, duygudaşıktır (*sympathy*). Ötekinin duyguları ve düşünceleri olmadan bunların etkileri imkan zeminini yitirir: “Doğanın tüm güçleri ve unsurları tek bir insana hizmet etmek ve itaat etmek için bir araya gelsin; güneş onun emriyle doğsun ve batsın; deniz ve nehirler onun istediği gibi aksın ve yeryüzü onun için yararlı veya hoş olabilecek her şeyi kendiliğinden sağlasın; ona en azından mutluluğunu paylaşabileceği, saygısından ve dostluğundan zevk alabileceği bir kişi verene kadar o yine de mutsuz olacaktır.”²⁸ Diğer bir deyişle insan yeryüzünde tek başına kaldığında vahşi hayvanlardan korksa ya da bir şeylerin sevincini hissedebilse de kıskançlık, aşk ve gurur gibi tutkuların diğer benliklere ihtiyacı vardır; dolayısıyla bunlar sosyal tutkulardır ve toplumla bağlantılıdır. O halde denilebilir ki bu tutkular bir benlik değil, birden çok benlik içermek zorundadırlar. Aksi

²² Hume, İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme, 227-235.

²³ Lorraine Besser-Jones, “Hume On Pride-İn-Virtue: A Reliable Motive?”, *Hume Studies* 36/2 (2010),181.

²⁴ Philip A. Reed, “The Alliance Of Virtue And Vanity İn Hume's Moral Theory”, *Pacific Philosophical Quarterly* 93/4 (2012), 601.

²⁵ Reed, “The Alliance Of Virtue And Vanity İn Hume's Moral Theory”, 608.

²⁶ Enrico Galvagni, “Hume On Pride, Vanity And Society”, *Journal Of Scottish Philosophy* 18/2 (2020), 165.

²⁷ Annette Baier, “Hume's Analysis Of Pride”, *The Journal Of Philosophy* 75/1 (1978), 36.

²⁸ Marco Antonio Azevedo, “We Cannot Be Happy İn Solitude: Hume On Pride, Love And The Desire Of Others' Happiness”, *Ethic@ - An International Journal For Moral Philosophy* 17/1 (2018), 75.

takdirde bu tutkular sosyal bağlamın dışına çıkamaz ve birey, toplum olmadan gurur ve sevgi üretemez.²⁹

Duygudaşlık, bir bireyin davranışlarını gözlemleyerek bu davranışların arkasındaki zihinsel süreçlere dair bir düşünceyi çağrıştırması, ardından bu düşüncenin, gözlemci tarafından benzer bir duyguyu deneyimleyebilecek şekilde bir izlenime dönüştürülmesinden oluşan karmaşık bir fenomendir. Duygudaşlık, bireyler arasında duygusal empati ve anlayışın bir yansıması olarak kabul edilebilir, çünkü bir kişinin davranışlarını anlama çabası, gözlemcinin aynı veya benzer bir duygusal tepkiyi deneyimlemesini sağlar. Bu bağlamda, duygudaşlık, gözlemci ile gözlenen arasında duygusal bir bağ kurulmasına ve insanlar arasındaki sosyal etkileşimin derinleşmesine katkıda bulunan önemli bir süreç olarak değerlendirilebilir.³⁰ Hume'un perspektifine göre, duygudaşlık kavramı, bireyin kendi benliği ile diğerleri arasındaki benzerliklere dayanmaktadır. Dolayısıyla, kişi kendisiyle başkaları arasında genel bir benzerlik algıladığında, bu durum sadece nedensel bir çıkarımın sonucudur. Yani, birey, kendisi ile diğerleri arasında benzer özellikler, duygular veya deneyimler bulunduğu, bu benzerlikten hareketle duygudaşlık kurma eğilimindedir.³¹

Hume'un gurur ve kendini küçük görme konularındaki görüşlerini anlamak, varlığı ve kendiliği nasıl şekillendirdiğini anlamayı sağlayacaktır. Gururun doğası ve etkileri üzerine yaptığı açıklamalar, özellikle gururu sevinçten ayırmaya yönelik çabaları anlaşıldığında daha anlamlı hale gelir. Gurur temelde bireyin benliğine odaklanırken, sevinç bu tür bir özneye bağlı değildir. Gurur, bireyin kendisini öne çıkaran belirli niteliklere dayanır; bu nitelik, bireyin benliğinin tanımlanmasında önemli bir role sahiptir. Öte yandan sevinç belirli bir nesneye bağlı olmaksızın genel bir hoşnutluk duygusu oluşturur ve bireyin kendiliğiyle doğrudan ilişkilendirilmez. Hume'un vurguladığı bir diğer önemli nokta, gurur duygusunun öteki ile paylaşılan belirli bir özelliğe dayanmasıdır.³²

Başkalarının bize yönelik düşünceleri genellikle sempati temelinde şekillenir ve bu düşünceler, kendilik kavrayışımızın temelini oluşturur. Öteki'nin bizim eylem ve davranışlarımıza dair görüşleri, genellikle gurur duygusuyla bağlantılıdır ve bu duygu, kendilik algımızın oluşumunda etkili bir role sahiptir.³³ Başka bir deyişle, dışarıdan gelen değerlendirmeler ve bakış açıları, kimliğimizi inşa etme sürecimizde önemli bir faktördür.

²⁹ Galvagni, "Hume On Pride, Vanity And Society", 160-161.

³⁰ Anik Waldow, "Hume's Belief in Other Minds", *British Journal For The History of Philosophy* 17/1 (2009), 126.

³¹ Byoungjae Kim, "Hume On The Problem Of Other Minds", *British Journal For The History Of Philosophy* 27/3 (2019), 551.

³² Fred Wilson, *Body, Mind And Self In Hume's Critical Realism* (Heusenstamm, Almanya: Ontos Verlag, 2008), 481.

³³ Dan O'brien, "Sympathy, Self And Others", *Hume on the Self and Personal Identity*, Ed. Dan O'brien (İsviçre: Palgrave Macmillan, 2022), 140.

Bu bağlamda, toplumsal etkileşimlerin, ilişkilerin ve dışsal algıların, bireyin kendilik kavrayışını derinlemesine etkileyebileceği söylenebilir. Hume sevgi ve nefret ile gurur ve kendini küçük görme arasında bir ortak yan bularak bu tutkuların diğer tutkularından farklı olduğunu ifade eder ve bu tutkuların farklı türde bir nesneye sahip olmasına dikkat çekmektedir.³⁴ Bir tutkunun farklı bir nesneye sahip olması için dolaylı olması gerekir. Buradan hareketle Hume zaviyesinden bakıldığında gurur ve kendini küçük görmenin nesnesi benlik iken, sevgi ve nefretin nesnesinin ise başka bir kişi olmasının önemlidir.³⁵

Bu minvalde Hume sevgi ve nefretin nedeni ve nesnesini, bir başkasının niyetleri ve karakteriyle doğrudan ilişkilendirmektedir. Bir insanın karakteri yaşamı boyunca seçtiği eylemlerle belirlenmektedir. Eylemler, kişinin bir başkasını sevmesine veya ondan nefret etmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla birleşik bir benlik kavramı olmadan, Hume'un sevgi ve nefret argümanının temeli anlamsız ve hatta imkânsız kalacaktır.³⁶ Ayrıca başka herhangi bir şeyin böylesine güçlü bir tepkiyi ortaya çıkarmakta yetersiz kalacak olması sebebiyle sevgi ve nefret hissedilmesi bu ilişkiyi yönlendiren başka bir kişinin düşüncelerine bağlıdır. Başkalarıyla olan ilişkide hem bize karşı davranışları hem de kendi değerleri dolayısıyla ilişki kurma arzusu olduğu için bu davranışlarda asıl odaklanılması gereken ve ahlaki açıdan iyi-kötü olarak yargılanabilecek olan şey niyetlerdir.³⁷

Ayrıca Hume'un temel tutkular olarak gördüğü gurur, kendini küçük görme, sevgi ve nefret, yaşamın gerçekliğini ve kaynağını oluşturmaktadır. Neden ve nesne arasındaki ayrımıyla kişisel tutkuları yeniden inşa etmesiyle Hume, hayatta gerçek ve mevcut olanın asla saf ya da tarafsız olmadığını; sevilen öteki ya da nefret edilen ötekinin varlığının gerekliliğine kapı aralamaktadır.³⁸ Bu noktada Paolo Guietti nefretin, tıpkı sevgi gibi, diğeriyle bir ilişki gerektirdiğini ancak bu sefer ilişkinin olumsuz bir duyumuyla birleşmek zorunda olduğunu belirterek , Hume'un dolaylı tutkular olan sevgi ve nefret ile iyilikseverlik ve öfkenin birbirinden ayırt edilmesi gerektiği düşüncesinin oldukça önemli olduğunu altını çizer.³⁹

Bunlardan farklı olarak ötekinin varlığıyla birlikte ötekiyle hissedilen duyguların kişinin daha erdemli, daha ahlaki bir kendilik inşasının zemininde güçlü bir yeri olduğunu da ileri sürüyoruz. Burada ise bu duyguları üreten nitelikler önem arz etmektedir. Nitekim

³⁴ Rachel Cohon, "Hume's Indirect Passions", *A Companion To Hume*, Ed. Elizabeth S. Radcliffe (Oxford: Blackwell Publishing Ltd, 2008), 164.

³⁵ Cohon, "Hume's Indirect Passions", 165.

³⁶ Christina Falceto, "Love And Hatred In Hum(E)An Nature", *Women In Philosophy Annual Journal Of Papers* 10 (2019), 8.

³⁷ Falceto, "Love And Hatred In Hum(E)An Nature", 5.

³⁸ Paolo Guietti, *David Hume's Philosophy Of The Passions* (Washington D.C.: The Catholic University Of America, Faculty of the School of Philosophy, Doktora Tezi, 1997), 19.

³⁹ Guietti, *David Hume's Philosophy Of The Passions*, 121.

Hume'a göre sevgi ve saygı ya da nefret ve küçümseme üreten nitelikler ortadan kalktığında bu tutkular da ortadan kalkacaktır. Hume bu durumu şu örnekle açıklamaktadır:

“Gösterişli bir sarayı olan bir prens bu sebeple insanlardan saygı görür: ilk başta sarayının güzelliği yoluyla, ikinci olarak ise onu kendisine bağlayan mülkiyet ilişkisi yoluyla. Bunlardan herhangi birinin ortadan kaldırılması tutkuyu yok eder; bu da açıktır ki, nedenin bileşik bir neden olduğunu ispatlar.”⁴⁰

Dolayısıyla Hume'a göre, gurur, kendini küçük görme, sevgi ve nefretin nedeninin bir kişi ile ilişkili olması zorunludur. Zira birer soyut kavram olarak erdem ve erdemsizlik, güzellik ve çirkinlik, zenginlik ve fakirlik gibi nitelikler kendileriyle herhangi türden bir ilişkisi olmayanlarda sevgi ve nefret gibi tutkular üretemezler. Hume bu düşüncesini, insanların kişilik, deha ya da talih gibi özelliklerini dünyaya gösterip, diğer insanların sevgi ve beğenisini kazanma istekleri üzerinden örneklemektedir. Bu örnekten de görüleceği üzere, gurur ya da kendini küçük görmeyi üreten ve sevgi ya da nefrete neden olan nitelikler aynıdır. Dolayısıyla gurur ve kendini küçük görmenin nedenlerinin bu tutkuların bağımsız olması gibi sevgi ve nefretin nedenleri de bu tutkuların bağımsız bir şekilde gerçekleşmektedirler.⁴¹

Ayrıca Hume düşüncesinde gurur, kendini küçük görme, sevgi ve nefret gibi tutkuların doğal erdemler olarak da anlaşıldığı görülmektedir. Hume, insan doğasındaki duygudaşlık düşüncesi nedeniyle farklı şartlar altındaki toplumların ortak yasalar üzerinde anlaşma sağladıklarını ifade etmektedir. Hume, bunun sebebinin ise insan doğasının ortaklığı ile açıklamaktadır.⁴² İnsan zihinlerinin birbirine tuttıkları ayna olduğunu belirten filozofa göre bu ayna olma durumu yalnızca birbirlerinin heyecanlarını yansıtmalarından değil aynı zamanda tutkuların ve hislerin öteki'ne aksettirilmesinden kaynaklanmaktadır.⁴³ Dolayısıyla Hume'a göre, benlik kavramının etkisi sadece bireysel sınırlar içinde değil, aynı zamanda başkalarına duyulan sempatinin genişlemesini de sağlar. Yani, kendimizi bir başkasının yerine koyabilmek ve onun duygularını anlamak, kendilik kavramının bir yansımasıdır.⁴⁴

Gurur ve diğer değerli nitelikler ötekiyle ilişkilendirirken bu duyguların sürdürülmesi için, kendimizi başkalarının bizi gördüğü gibi görmemiz gerekmektedir. Bu açıdan bakıldığında başkalarını sevmek, saygı duymak, nefret etmek ve hor görmek kadar gurur ve kendini küçük görme de etik ve sosyal kimliğin temel kaynağı olmaktadır.⁴⁵ Hume,

⁴⁰ Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, 225.

⁴¹ Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, 226.

⁴² Erol, *David Hume'da İnsan Doğası*, 109.

⁴³ Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, 247.

⁴⁴ Fred Wilson, *Body, Mind And Self In Hume's Critical Realism*, (Heusenstamm, Almanya: Ontos Verlag, 2008), 487.

⁴⁵ Jacqueline Taylor, “Hume On Pride And The Other Indirect Passions”, *The Oxford Handbook Of Hume*, Ed. Paul Russell (New York: Oxford University Press, 2016), 307.

ruhun, menfaatlerle karşılaştığı zaman, sevgi tutkusunu, zararlarla karşılaştığı zaman ise nefret duygusunu kaçınılmaz bir şekilde ürettiğini belirtmektedir. Ayrıca bütün bu işlemlerin de düşünce ve idrakte gerçekleşen bir akletme süreci olmaksızın, doğal bir içgüdü olarak gerçekleştiğini ifade etmektedir.⁴⁶

Hume'a göre, bireyin dileklerinin oluşumunda toplumsal etkileşim ve ilişki olmak zorundadır. Tam anlamıyla bir yalnızlık durumu ise en büyük ceza olarak kabul edilmektedir. Herhangi bir haz, sosyal bağlardan izole bir şekilde deneyimlendiğinde anlamını yitirir, her türlü acı ise daha acı verici ve dayanılmaz hale gelir. Harekete geçmemizi sağlayan tutkular, gurur, hırs, açgözlülük, merak, intikam veya şehvet gibi ne olursa olsun, tümünün temelinde insanların birbirlerine duyduğu duygudaşlık ilkesi yatar. Ayrıca, başkalarının düşünce ve görüşlerinden tamamen soyutlanmış olsak, bu tutkuların herhangi bir güce sahip olamayacağını savunmaktadır. Hume'un perspektifine göre, doğanın tüm güçleri ve unsurları bir bireye hizmet etse, güneş ve denizler onun emri altında hareket etse, toprak ona her şeyi sağlasa bile, yine de bireyin mutlu olabilmesi için en azından bu refahı paylaşabileceği, saygı ve dostluğundan yararlanabileceği bir öteki'ne ihtiyaç duyulur. Dolayısıyla, insanın mutluluğu, öteki ile sosyal bağlar kurma ve duygudaşlık ilişkileri geliştirme yeteneğine bağlıdır.⁴⁷

Hume'a göre insanın kendinden memnun olması ve gurur, kişiliğinin oluşumunda gereklidir. İnsanın doğumu, serveti, yaptığı işler ve yetenekleri yoluyla ya da ünü yoluyla da olsa dünyadaki konumunu ve durumunu bilmesi, buna uygun olan gurur hissini ve tutkusunu duyumsaması, eylemlerini de buna göre düzenlemesi gerekir. Bu noktada bu duyguların erdemle olan bağı da açığa çıkmaktadır. Söz gelimi Büyük İskender, Hindistan'a kadar peşinden gelmeyi reddeden askerlerine "gidin ve yurttaşlarınıza İskender'i dünyanın fethini tamamlamada yalnız bıraktığınızı söyleyin." der. Bu örneği Hume, İskender'in cümlesinde geçen gururu gözler önüne sermek için kullanır. Nitekim kimse ona boyun eğmeyi reddedemezdi. Böyle bir durum yiğitliğe, cesarete ve saygıya ters bir durum olacaktır. Dolayısıyla yiğitlik erdemi olarak görülen, büyük ve yüce kişiliğinden ötürü hayranlık duyduğumuz şey, gururdan başka bir şey değildir. Bunun temelinde insanların kahramanlığa karşı büyük hayranlık beslemeleri yatar. "Cesaret, yiğitlik, hırs, şan sevgisi, yüce gönüllülük ve bu türden tüm ışıltılı erdemler açıkça kendilerinde güçlü bir öz-saygı karışımı taşır ve değerlerinin büyük bir bölümünü bu kaynaktan türetirler."⁴⁸ Bu kaynak, insanın davranışını dirileştirir, insanı iş yapmaya yetenekli kılar ve ona haz/doyum verir.

Gurur ve kendini küçük görme üzerinde başkalarının görüşlerinin ve duygularının etkileri vardır. İtibar, karakter, isim, güzellik, zenginlik, soyluluk ya da erdem büyük öneme sahiptir. Ancak bunlar başkalarının fikirleri tarafından görülüp desteklenmedikleri sürece

⁴⁶ David Hume, *İnsan Zihni Üzerine Bir Araştırma*, Çev. Selmin Evrim (İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1986), 70.

⁴⁷ Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, 246.

⁴⁸ Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, 397-398.

gururu harekete geçirmede daha az etkiye sahip olacaktır.⁴⁹ Gurur başkalarının onayına bağlı olduğu için sosyal olarak belirlenir. Başkaları onaylamadıkça kişinin karakteriyle gurur duyması zordur. Bu yüzden tavırlarımızı ve davranışlarımızı gözden geçirir ve etrafımızdakilerin gözünde nasıl göründüklerini düşünürüz. Yani gururun zemininde sadece kendimize değil, başkalarına da iyi görünmek vardır.⁵⁰ Bu duruma aynı yerde yaşayan insanların nükteleri ve düşünme yöntemlerinde büyük oranda benzerlik/ortaklık olmasını da ekleyebiliriz. Hume, bunun nedenini de duygudaşlık olarak tasrih eder. Nitekim güler bir yüz her zaman gönül rahatlığı ve huzur verirken, kızgın ya da üzgün biri her zaman sıkıntı getirir. Dolayısıyla nefret, cesaret, neşe, melankoli gibi tutkular doğal mizacın yanı sıra başkaları aracılığıyla da elde edilebilir.⁵¹ Bundan ötürü başkalarını etkileyen, tehlikeli ve rahatsızlık verici olan şeyler utanç üretir. Hume bu utanç duyulacak şeyleri hastalıklar üzerinden şöyle örneklendirir: "Saradan, çünkü çevrede bulunan herkeste bir dehşet duygusu yaratır; uyuzdan, çünkü bulaşıcıdır; sıracadan, çünkü çoğunlukla sonraki kuşaklara geçer. İnsanlar her zaman kendilerine ilişkin yargılarda başkalarının görüşlerini düşünürler."⁵²

Bir başkasının görüşü, iyi ya da kötü fikirler üzerinde etkilidir. Ün sahibi olma tutkusu, gurur ve saygınlık arzudur ve bu arzu insana sahip olmadığı şeyleri elde etmek için güçlü bir dürtü sağlar. Hume'un nosyonunda bu tutku aslında tatmin arayan iyi itibar arzudur. Zararlı olmaktan uzak olan gurur, aynı zamanda memnun etme, akrabaları tarafından takdir edilme ve tanınma arzusunda da teşvik eder: Sosyalleşmenin güçlü bir araçtır ve "insanlar arasında birlik bağıdır."⁵³ Nitekim insan kendini, başkalarının gördüğü ya da hissettiği şekilde görerek, onların hoş gördüğü şeyi hoş görür, rahatsız olduğu şeylerden rahatsız olur.⁵⁴ Bu hususa insanın kendi çevresinde olanların ya da kan bağıyla bağlı olduğu kişilerin küçümsemelerinden daha fazla rahatsız olmasını da ekleyebiliriz. İnsan bu rahatsızlığı azaltmak için çoğu zaman ilişkileri koparmaya ve yakın çevreden uzaklaşmaya başlar.⁵⁵

Kişi, karakterinden ötürü kendisiyle ilgili sevinç, içsel huzur, bütünlük bilinci, tatmin olmayı ve mutluluğu deneyimlediğinde, bunun paha biçilemez olduğunu anlar. Bu beraberinde bunların değerini bilen her dürüst insan tarafından el üstünde tutulmayı getirecektir. Dolayısıyla karakterden zevk almak erdem zemininde güçlü bir yere sahiptir. Ayrıca bu durum erdem koruyucusu olan başkalarına ve kendine karşı saygıyı da ortaya çıkarır. Erdem kötülerin erişemeyeceği bir zevktir. Gurur duyma arzusu da erdemi geliştirebilecek işleve sahiptir. Erdeme sahip olmak kişinin, karakterinden haz ve

⁴⁹ David Hume, *Moral Philosophy*, Ed. Geoffrey Sayre-McCord (Indianapolis: Hackett, 2006), 28.

⁵⁰ Lorraine Besser-Jones, "Hume On Pride-In-Virtue: A Reliable Motive?", 180.

⁵¹ Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, 217.

⁵² Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, 208.

⁵³ Galvagni, "Hume On Pride, Vanity And Society", 165-168.

⁵⁴ Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, 391-392.

⁵⁵ Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, 221.

gurur duymasını sağlar. Bu gurur insanın erdemli olma arzusunu artırır. Aynı zamanda arzuya, iradeye, sevince ve umuda yeni bir güç vererek motive eder.⁵⁶ Acı ve haz, erdemsizlik ve erdemle birliktedir. Şiirlerde veyahut masallarda bile asil ve soylu bir kişi bizi her zaman hoşnut eder ve büyüler. Öte tarafta zulüm ve ihanet, insanın istemeyeceği bir hoşnutsuzluk yaratır.⁵⁷ Bu noktada gurur, erdem geliştirdikçe kişinin güdülerini güçlendirmekte ve erdem adına yapmak zorunda kaldığı kişisel fedakarlıklardan daha ağır basan bir fayda sunmaktadır.⁵⁸ Ayrıca Hume zaviyesinden gurur, erdem ve övgüye değer eylemlerin ününe duyulan sevgiyle ilişkilidir.⁵⁹ Nitekim gururun ortaya çıkması daha iyi, daha hoş, daha güçlü ve daha görkemli olanla imkan dahilindedir.⁶⁰ Gurur ve kendini küçük görme tutkuları, hem kendi hem başkalarının kişiliklerinden meydana gelen zarar ya da kazanç beklentisinden doğan acı ve haz üzerine kurduklarında erdem türettiği söylenebilir: “Erdemin özü, bu varsayıma göre, haz üretecek; erdemsizliğinki ise acı verecektir. Erdem ve erdemsizlik gurura ya da kendini küçük görmeye neden olabilmek için kişiliğimizin parçası olmalıdırlar.”⁶¹

Aynı şekilde akrabalarımızın “parlak” nitelikleri de bizde gurur yaratırken, erdemsizlik ve haysiyetsizlikleri bizi küçük düşürür.⁶² Bu noktada Hume, gurur duygumuzu doyurmak için, bizimle bağlantısı olan herkesin güzel niteliklere sahip olmasını istediğimizi, etrafımızdakilerin cimriliklerinden ise utanç duyduğumuzu ekler. Bu yüzden herkes, “zengin ve onurlu bir atalar zincirinden” gelme izlenimi vermeye çalışır.⁶³ Nitekim yüksekliğin gurur üzerinde, aşağıda olmanın ise kendini küçük görme üzerinde etkisi vardır. Diğer bir deyişle “yüce ve güçlü bir imgelem yükselme ve yücelme tasarımını iletir.” Bu yüzden iyi olan şeyler yükseklik kötü olanlar işe aşağılık tasarımı ile bağlantılandırılır: Cennet yukarıda, cehennem aşağıdadır. Soyluluk ve deha yukarıda, kaba ve önemsiz olan aşağıdadır. “Huzur tırmanış, sıkıntı iniştir.”⁶⁴ Kendi erdemimizden memnun olduğumuzda bu huzur, gururdan neşet eder. Söz gelimi cömert bir eylem üzerinde düşünmek zevk aldırırken, geçmişte yapılan kötülükler üzerinde pişmanlık duymak aynı zevki yaratmayacaktır. Bundan dolayı sonucusu bu gururu yaşatamayacaktır.⁶⁵ Bu durumu Hume’un, şu cümleleriyle tasrih edebiliriz:

⁵⁶ Besser-Jones, “Hume On Pride-İn-Virtue: A Reliable Motive?”, 172-174.

⁵⁷ Hume, İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme, 204.

⁵⁸ Besser-Jones, “Hume On Pride-İn-Virtue: A Reliable Motive?”, 186.

⁵⁹ Galvagni, “Hume On Pride, Vanity And Society”, 169.

⁶⁰ Galvagni, “Hume On Pride, Vanity And Society”, 161.

⁶¹ Hume, İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme, 204.

⁶² Hume, İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme, 230.

⁶³ Hume, İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme, 211.

⁶⁴ Hume, İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme, 289-290.

⁶⁵ Hume, Moral Philosophy, 28.

“Belki de okul sıralarının ve kilise kürsülerinin üslubuna alışmış ve hiçbir zaman insan doğasını buralarda verilenlerin dışında başka bir bakış açısıyla değerlendirmemiş biri, burada erdemlerle ilgili olarak onların erdemsizlik olarak gördüklerine benim heyecan verici bir gurur olarak baktığımı ve erdemsizlikle ilgili olarak onlara bir erdem olarak görmeleri öğretilmiş olanın kendini küçük görmeyi üretici olarak söz ettiğimi duyunca şaşıracaklardır. Ancak sözcükler üzerine tartışmamak için belirtiyorum ki, gurur ile anladığım şey erdem, güzellik, zenginlik ya da güç bizi kendimizden doyum bulmaya götürdüğü zaman zihinde doğan o hoş izlenimdir; kendini küçük görme ile kastettiğim şey ise bunların zıttı izlenimlerdir. Açıkça ki ne ilk izlenim her zaman erdemsizliktir, ne de ikincisi her zaman erdem. En katı ahlak cömert bir eylem üzerine düşünerek haz almamıza izin verir ve geçmişteki bir kötülük ya da alçaklık düşünceleri ile ilgili boş yere pişmanlık duymak hiç kimse tarafından bir erdem sayılmaz.”⁶⁶

Gururun erdem konusunda güçlü bir rol taşıdığı ele alınırken eylemin ahlaki değerinden bir şey eksiltip eksiltmeyeceği gibi bir endişe tartışmaya açılabilir. Hume’un zaviyesinden erdemli olmak için farklı güdülerin olması, erdeme yol açtığı sürece eylemin hâlâ bir değeri olduğunu gösterir. Ahlaki duygu, zayıf veyahut dolaylı olsa da motive etmektedir.⁶⁷ Nitekim Hume’a göre ahlaksal ayrımlar belirli acı ve haz hislerine dayanmaktadır. Hem kendimizdeki hem de başkalarındaki “gözlem ya da iç duyum” yoluyla doyum veren ve haz sağlayanlar erdemlidir; tersine rahatsızlık verenler ise erdemsizdir. Buradan hareketle erdemli olanların gurur üretmesi erdemsiz olanların ise küçük görmeye yol açması sebebiyle her biri diğeriyle yargılanmalıdır. Böylelikle “zihnin sevgiye ya da gurura neden olan herhangi bir niteliğine erdemli, nefrete ya da kendini küçük görmeye neden olan niteliğine ise erdemsiz diyebiliriz.”⁶⁸

Değerlendirme ve Sonuç

Bu çalışma gurur, kendini küçük görme, sevgi ve nefret gibi duyguların, bireyin benliği ve nitelikleriyle ilişkisini inceleyerek başlamıştır. Ancak, bu duyguların sadece bireyin içsel deneyimleriyle sınırlı olmadığını, aynı zamanda diğerleriyle etkileşim ve duygudaşlık bağlamında da şekillendiğini belirtmek önemlidir. Örneğin, birey, yalnız kaldığında korku ve sevinç gibi duyguları deneyimleyebilir; ancak gurur duyma veya kendini küçümseme gibi duyguları yaşayabilmek için başkalarının varlığına ihtiyaç duyar. Tek başına kalmak, insanın duygusal zenginliğini tam anlamıyla gerçekleştirmesini engeller. Gurur duymak veya kendini küçümsemek gibi duygular, bireyin sahip olduğu şeyleri diğer insanların gözünde değerli veya değersiz olarak algılamasına dayanır. Bireyin duygusal yaşantısını zenginleştirmek ve çeşitlendirmek için diğer insanlarla etkileşime girmesi gereklidir. Bu bağlamda, David Hume zaviyesinden her ne kadar duyguların tanımını yapmak mümkün

⁶⁶ Hume, İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme, 205.

⁶⁷ Philip A. Reed, “The Alliance Of Virtue And Vanity In Hume’s Moral Theory”, 606.

⁶⁸ Hume, İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme, 383.

olmasa da bu duyguların insan doğasındaki tezahürünü anlamak için deneylere başvurduğu görülmektedir. Hume'un insanın duygusal yaşantısını çeşitli deneylerle açıklamaya çalışması, duyguların karmaşıklığını anlamak ve insan ilişkileri üzerindeki etkilerini değerlendirmek adına önemli bir adımdır. Bu çalışma, duyguların bireyin içsel dünyasının yanı sıra sosyal etkileşimlerle de şekillendiğini vurgulayarak, insan psikolojisi ve duygusal deneyimler üzerine daha derin bir anlayış sunmayı amaçlamaktadır.

David Hume, diğer insanların görüşleri ve onayları aracılığıyla ortaya çıkan gururun, kişilik üzerinde olumlu etkileri olduğunu vurgular. Bu bağlamda, gururun, erdemin bir sonucu olarak ortaya çıkmasının bireyde olumlu bir etki yarattığını gördük. Özellikle, erdemin gurur üretmesi sonucunda ortaya çıkan tutkuyla gururdan haz alınmanın, bireyi daha fazla erdemli olmaya teşvik ettiğini belirledik. Bu olumlu etkiyi daha da geniş bir perspektife taşıdığımızda, hoş bir duyguya yol açan ve bireyin benliğiyle ilişkilendirilen tutkuların gururu, kişinin karakter gelişiminde önemli bir temel oluşturduğunu gözlemledik. Örneğin, bu bağlamda güzel bir huya sahip olmanın, gururun olumlu etkilerini desteklediği ve bireyin kişisel gelişimine katkıda bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, bireyin erdemli olmak için diğer insanlara ihtiyaç duyduğu gibi, bu erdemleri gördüğünde gururlanması için de diğer insanların varlığına ihtiyaç duyulduğunu vurguladık. Bu noktada, sosyal etkileşimin bireyin duygusal deneyimlerini etkileyerek gururun ortaya çıkmasını sağladığını ve bireyin kendi erdemleri üzerinden gururlanmasının, sosyal bağlamdaki etkileşimlere bağlı olduğunu belirttik. Bu bağlamda, Hume'un gururun sosyal ilişkilerin bir ürünü olduğu düşüncesini destekleyerek, insanın diğerleriyle etkileşim içinde olmasının kişisel ve karakter gelişimi üzerindeki etkilerini vurguladık.

Erdemli davranışların, gururun yanı sıra sevgiyi de beraberinde getireceği düşünülmektedir. Bu bağlamda, gurur ve sevgi ile birlikte kendilik oluşumunu sadece erdemle sınırlamak, aynı zamanda bilgi, iyi huy, zeka, sağduyu, hoşgörü gibi çeşitli güzel nitelikleri de içermektedir. Bu nitelikler, bireyin karakterini zenginleştiren ve toplumsal ilişkilerini güçlendiren unsurlar olarak öne çıkar. Ancak, bu güzel niteliklere karşı gelen nefret ve kendini küçük görme durumlarıyla da karşılaşmak mümkündür. Bu güzellik ve erdemle ilişkilendirilebilen niteliklerin karşıtı olan nefret ve kendini küçük görme, bireyin içsel deneyimlerini olumsuz yönde etkileyecektir. Özellikle, tanıdıklarının yanında kendini küçük hissetmek veya karşılaşılan nefret duyguları, genellikle rahatsızlık hissine neden olur ve bireyi, bu tür olumsuz duygusal deneyimlerden uzaklaşmak için ilişkilerini koparmaya yönlendirir. Bu durum, bireyin yakın çevresinden uzaklaşma eğiliminde olmasına ve sosyal bağları zayıflatmasına neden olabilir. Bu bağlamda, insanın duygusal deneyimleri ve ilişkileri üzerindeki etkileri düşünüldüğünde, bireyin gurur ve sevgi gibi olumlu duyguları hissetme arzusuyla, nefret ve kendini küçük görmenin yarattığı rahatsızlıktan kaçınmak için benliğini olumlu bir şekilde inşa etmeye çalıştığı söylenebilir. Bu, bireyin kendi içsel dünyasını ve çevresiyle olan etkileşimlerini şekillendirerek, olumlu duygusal deneyimlere ve sağlıklı ilişkilere yönelik bir çaba içinde olduğunu vurgular. Dolayısıyla denilebilir ki insan, gurur ve sevgiyi hissetmek, nefret ve kendini küçük

görmenin rahatsızlığından uzaklaşmak için benliğini buna uygun olarak olumlu inşa etmeye çalışır.

Kaynakça | References

- Ainslie, Donald Cameron. *Self, Sympathy, And Society In Hume's Treatise Of Human Nature*. Pensilvanya: University Of Pittsburgh Faculty Of Arts And Sciences, Doktora Tezi, 1996.
- Azevedo, Marco Antonio. "We Cannot be Happy in Solitude: Hume on Pride, Love and the Desire of Others' Happiness". *ethic@ - An international Journal for Moral Philosophy* 17/1 (2018), 67-80.
- Baier, Annette. "Hume's Analysis of Pride". *The Journal of Philosophy* 75/1 (1978), 27-40.
- Besser-Jones, Lorraine. "Hume on Pride-in-Virtue: A Reliable Motive?". *Hume Studies* 36/2 (2010), 171-192.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 6. Basım, 2005.
- Clack, R. Jerold. "Chisholm and Hume on Observing the Self". *Philosophy and Phenomenological Research* 33/3 (1973), 338-348. <https://doi.org/10.2307/2106947>
- Cohon, Rachel. "Hume's Indirect Passions". *A Companion to Hume*. ed. Elizabeth S. Radcliffe. 159-184. Oxford: Blackwell Publishing Ltd, 2008.
- Çıvgın, Ayşe Gül. "Locke'da Kişisel Özdeşlik: Kendilik, Bilinç Ve Hafıza". *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi* 18/2 (Eylül 2019), 374-390.
- Dağ, Enes. "Spinoza'nın Bilinç Teorisi: 'Fikrin Fikri', Bilinçte Derece Farkları Ve 'Kendilik Bilinci'", *Hitit İlahiyat Dergisi* 21/2 (Aralık 2022), 885-920.
- Deleuze, Gilles. *Ampirizm ve Öznellik*. çev. Ece Erbay. İstanbul: Norgunk Yayıncılık, 3. Basım, 2021.
- Efil, Şahin. "Kendini 'Öteki'nde Fark Etmek: Ben-Öteki İlişkinin Felsefî Uzantıları". *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 5/2 (2016), 51-66.
- Erol, Taşkın. *David Hume'da İnsan Doğası*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Falceto, Christina. "Love And Hatred in Hum(e)an Nature". *Women in Philosophy Annual Journal of Papers* 10 (2019), 1-11.
- Farabi. *Medinetü'l-Fazıla*, Çev. Seyfi Say (İstanbul: Kurtuba Yayınları, 2012).
- Galvagni, Enrico. "Hume on Pride, Vanity and Society". *Journal of Scottish Philosophy* 18/2 (2020), 157-173.
- Guietti, Paolo. *David Hume's Philosophy of The Passions*, Washington D.C.: The Catholic University of America, Faculty of the School of Philosophy, Doktora Tezi, 1997.
- Hume, David. *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*. çev. Ergün Baylan. Ankara: BilgeSu Yayıncılık, 3. Basım, 2020.
- Hume, David. *İnsan Zihni Üzerine Bir Araştırma*. çev. Selmin Evrim. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 2. Basım, 1986.
- Hume, David. *Moral Philosophy*. ed. Geoffrey Sayre-McCord. Indianapolis: Hackett, 2006.
- Kim, Byoungjae. "Hume On The Problem Of Other Minds", *British Journal For The History Of Philosophy*, 27:3, (2019), 535-555.
- O'brien, Dan. "Sympathy, Self And Others", *Hume On The Self And Personal Identity*, Ed. Dan

- O'brien (İsviçre: Palgrave Macmillan, 2022).
- Ovacık, Zübeyir. (2016). İbn Sînâ Ve Descartes'da Zihnin Kendini İdraki Olarak Ben İdraki. *Ekev Akademi Dergisi*(66), 713-728.
- Reed, Philip A. "The Alliance of Virtue and Vanity in Hume's Moral Theory". *Pacific Philosophical Quarterly* 93/4 (2012), 595-614.
- Sarıkaya, Nazım. "Hegel'in Kendilik Bilinci Kavramıyla Komediye Yönelik Okuma Modeli". *Tiyatro Eleştirmenliği Ve Dramaturji Bölümü Dergisi* 36 (June 2023), 63-90; Kılıç, Emrullah. (2023). İskoç Aydınlanmasında "Ben Ve Başkası" İlişkinin Yeni Düzeni: Nezaket. *Felsefe Dünyası*(77), 112-139.
- Şekerci, Ahmet Erhan. *Gazzâlî ve David Hume'da Nedensellik ve Mucize*. İstanbul: Fotografika Yayıncılık, 2011.
- Taylor, Jacqueline. "Hume on Pride and the Other Indirect Passions" . *The Oxford Handbook of Hume*. ed. Paul Russell. 295-311. New York: Oxford University Press, 2016.
- Turan, Ramazan - Turan, Sümeyra. "Kendilik Bilinci Bağlamında İbn Bâcce'nin Tedbîru'l-Mütevahhid Kavramı İle F. H. Bradley'in Kendini Gerçekleştirme [Self-Realisation] Kavramları Üzerine Bir İnceleme". *Mevzu – Sosyal Bilimler Dergisi* 7 (Mart 2022), 175-194.
- Tusi, Nasiruddin. *Ahlak-I Nasiri*. (İstanbul: Litera Yayınları, 2004).
- Waldow, Anik. "Hume's Belief In Other Minds, *British Journal For The History Of Philosophy*", 17(1) 2009: 119–132
- Wilson, Fred. *Body, Mind And Self In Hume's Critical Realism* (Heusenstamm, Almanya: Ontos Verlag, 2008).
- Yıldırım, Mustafa. "David Hume'un Ahlak Felsefesi". *Felsefe Dünyası* 3 (Mart 1992), 66-76.